

*Mijnwerkers in een voor de opname goed verlichte gang van de Nederlandse Staatsmijn
Wilhelmina in 1909 (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis Amsterdam)*

Een plaats onder de zon⁽¹⁾

Lex Heerma van Voss, senior onderzoeker Internationaal
Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

"De levende arbeid moet ook recht hebben op een plaatsje onder de zon"⁽²⁾

In deze bijdrage worden de studies van Griet Van Meulder en Guy Coppieters over de mijnbouw in Belgisch Limburg vergeleken met gegevens voor Nederlands Limburg, ontleend aan de historische literatuur. De ontwikkelingen blijken in veel opzichten evenwijdig te lopen. Met name ontstond in beide gebieden een mijnwerkersproletariaat dat niet voldeed aan de internationale stereotype van de strijdbare mijnwerker. De Limburgse mijnwerkers organiseerden zich in meerderheid in katholieke bonden en staakten weinig. Bekeken wordt of andere identiteiten, met name gender, etniciteit en geloof, arbeiders afhielden van organisatie op basis van sociale klasse. Religie blijkt het belangrijkste. Het dominante katholicisme wordt in verband gebracht met op behoud van reputatie gerichte bestaansstrategieën om het gedrag van de mijnwerkers in beide Limburgen te verklaren.

De in dit nummer gepresenteerde studies van Griet Van Meulder en Guy Coppieters geven een beeld van de kwaliteit van de arbeid en van de verhoudingen tussen kapitaal en arbeid in de mijnen in Belgisch Limburg. Coppieters en Van Meulder schetsen een levendig beeld van de mijnarbeid. Het zware werk onder de grond, de risico's van ongeluk en ziekte, het bij tijden harde en cynische optreden van de bedrijfsleiding zijn aangrijpend. Even aangrijpend is het verzet van de mijnwerkers tegen de uitwassen van hun beroep, eigenlijk zowel wanneer het zich manifesteerde, als wanneer het achterwege bleef.

Het zijn deze aspecten die maken dat ook elders veel onderzoek naar mijnarbeid gedaan werd. In een klassieke Engelse studie wordt geconstateerd dat mijnwerkers menen dat hun werk niet anders kan zijn dan "*unpleasant, dirty, dangerous, and difficult*"⁽³⁾. Het lijkt daarom voor de handliggend dat mijnwerkers zich organiseerden in strijdbare vakbonden, een kern vormden van de arbeidersbeweging en in hoge mate geneigd waren om hun eisen met stakingen kracht bij te zetten. In 1954 poneerden Kerr en Siegel na een onderzoek van de stakingscijfers van verschillende beroepsgroepen in elf Westerse landen, dat er in deze cijfers een vas-

te rangorde was. Mijnwerkers kenden binnen de nationale verhoudingen steeds de hoogste stakingsfrequentie. Kerr en Siegel verklaarden dat onder meer uit het feit dat mijnwerkers vaak bijeenwoonden in plaatsen waar mijnarbeid de enige industriële activiteit was. Dit mijnwerkersbestaan, geïsoleerd van andere arbeiders maar in gemeenschappen die als geheel sterk van de mijnarbeid afhankelijk waren, zou geleid hebben tot grote solidariteit en strijdbaarheid⁽⁴⁾. Deze visie kwam al meteen onder vuur te liggen als feitelijk onjuist, maar heeft wel bijgedragen tot een grote stroom studies die uiteenzetten dat het met de gemeenschappen van mijnwerkers en hun gezinnen wel iets ingewikkelder lag dan Kerr en Siegel verondersteld hadden⁽⁵⁾.

Dat waarschuwt ons voor zowel te eenvoudige internationale vergelijking, als voor de mogelijke veronderstelling dat de feitelijke beroepsomstandigheden, hoe onaangenaam ook, direct aanleiding gaven tot verzet. Verzet kan niet alleen uit feitelijke omstandigheden verklaard worden. In mijn artikel zal de situatie van mijnwerkers in deze eeuw in Belgisch en Nederlands Limburg - zeer globaal - vergeleken worden.

In beide Limburgen waren de mijnwerkers weinig geneigd tot staken en organiseerden zij zich veel talrijker in de katholieke dan in de socialistische vakbonden. Dit zijn belangrijke afwijkingen van de internationale stereotype waarvoor in deze vergelijking in de eerste plaats aandacht wordt gevraagd. Om dit bijzondere patroon te verklaren kijken we eerst naar de mogelijkheid dat de mijnwerkers naast hun klasse-identiteit nog andere identiteiten hadden die een invloed hadden op de mate van strijdbaarheid en de wijze waarop zij die vorm gaven. Daarna onderzoeken we of een verklaring mogelijk is met behulp van de bestaansstrategieën van mijnwerkers.

Nederlands Limburg

Wat verder over Nederlands Limburg vermeld wordt ter vergelijking met de uitkomsten van de studies van Van Meulder en Coppieters is gebaseerd op de gangbare literatuur over de Nederlandse kolenmijnen⁽⁶⁾. Ook in Nederlands Limburg kwam de mijnbouw laat, en in een nog niet geïndustrialiseerd gebied. Van daaruit kon aan de nabije ontwikkeling in Luik, de Borinage of het Ruhrgebied een voorbeeld van de mogelijke ontwikkelingen ontleend worden. De Katholieke Kerk en de nationale overheid zagen dat voorbeeld als een dreiging. Naast het veelal met buitenlands kapitaal opgerichte commerciële grootbedrijf kwamen in 1901 de Nederlandse Staatsmijnen tot stand. De Nederlandse overheid gaf daarna geen concessie meer aan particuliere bedrijven. In 1920, toen de Nederlandse productie pas goed op gang begon te komen, was de helft van de Nederlandse mijnwerkers in dienst van de Staatsmijnen, in 1940 70%. Als de grootste werkgever hadden de Staatsmijnen een overheersende invloed op de arbeidsverhoudingen. Daarmee werden politieke doelstellingen van invloed op het personeelsbeleid. De belangrijkste politieke doelstelling in dit verband was dat de Nederlandse overheid een geleidelijke industrialisatie van Limburg wenste, waarbij de bestaande maatschappelijke verhoudingen zoveel mogelijk in stand bleven. Zowel voor de overheid als voor de Katholieke Kerk was de ontwikkeling zoals die zich in de oudere kolenbekkens had voorgedaan een schrikbeeld. Van de bevolking van de mijnstreken was in 1899 meer dan 98% rooms-katholiek. Men vreesde dat maatschappelijke ontwrichting zou leiden tot ontkerkelijking en dat de mijnarbeiders socialisten zouden worden.

Voor zover autochtone Limburgers ervaring hadden als mijnarbeider, hadden zij die meest-

al in de nabije Duitse kolenvelden opgedaan. Voor de ontginning van de kolenlagen hadden de bedrijven behoefte aan ervaren arbeidskrachten en die vonden zij vooral in Duitsland. Een belangrijk deel van de mijnwerkers in de vroege periode was Duits, een veel kleiner deel Belgisch. Gedeeltelijk werden deze immigranten gevestigd in kolonies, gedeeltelijk vonden zij een plaats in kosthuizen. Ook de zonen van Limburgse boeren en boerenarbeiders werden de mijnen ingelokt, maar het werk in de mijnen oefende op hen geen grote aantrekkingskracht uit. Vanaf de jaren '20 maakte opkomend autobusvervoer het wat gemakkelijker voor arbeiders uit Midden- en Noord-Limburg om naar de in Zuid-Limburg gelegen mijnen te pendelen.

Vóór 1914 verdienden de Limburgers bij de mijnen veel hogere lonen dan zij elders konden verdienen. In 1907 werd een katholieke vakorganisatie opgericht. Deze Christelijke Mijnwerkersbond was tot 1922 een district van de Duitse christelijke mijnwerkersbond. In 1926 werd hij omgedoopt in Nederlandsche Rooms Katholieke Mijnwerkersbond. In 1909 was ook de socialistische Algemeene Nederlandsche Mijnwerkersbond opgericht. Zij hadden voorlopig echter weinig aanhang.

In de jaren van kolenschaarste rond de Eerste Wereldoorlog stegen de kosten van het levensonderhoud. De mijnwerkerslonen bleven daarbij achter en de ledentallen van de bonden liepen op. Op de langere termijn bleven de aanhang en de invloed van de bonden echter beperkt. Dit was vooral een gevolg van de sociale controle die mijndirecties, lokale overheden en de Katholieke Kerk in onderlinge samenwerking uitoefenden. Het socialisme bleef in eerste instantie vooral een zaak van Hollandse en Duitse immigranten. Via een aantal instellingen werd bijvoorbeeld huisvesting geboden aan alleenstaande gezellen of katholieke gezinnen.

De mijnen subsidieerden deze katholieke instellingen, hoewel de mijndirecties zelf vaak liberaal waren. De aan de instellingen verbonden katholieke geestelijken en de lokale pastoors bestreden de socialistische beweging heftig. Wie zich liet kennen als socialist, liep het risico zijn huis te verliezen⁽⁷⁾. Ook andere maatschappelijke sectoren, instellingen en personen, als scholen, artsen, vroedvrouwen, arbeidsbeurzen, buitenlandse consulaten, kerkhoven, coöperaties, de pers, de charitatieve St. Vincentiusverenigingen en vanzelfsprekend de geestelijken zelf, waren katholiek. In deze periode van toenemende verzuiling werden sommige instellingen zelfs in toenemende mate katholiek. In wisselende mate werden ze allemaal ingezet om katholieke mijnwerkers af te houden van het lidmaatschap van socialistische organisaties⁽⁸⁾. Doorgaans, maar niet altijd, oordeelden de geestelijken positiever over het lidmaatschap van de katholieke bond, waarop de Kerk via geestelijke adviseurs grote invloed had. De katholieke bond trachtte stakingen te vermijden en streefde naar harmonieuze verhoudingen met de werkgevers. In het vermijden van stakingen was men succesvol. Het aantal grote stakingen in de Nederlandse mijnen bleef zeer beperkt. In 1917 werd door de socialisten de staking in alle mijnen uitgeroepen, die mede door tegenwerking van de katholieke bond na twaalf dagen moest worden opgegeven. In 1921 staakten de arbeiders van de Domaniale Mijn in Kerkrade, waar arbeidersorganisaties een langere traditie kenden dan in de rest van Limburg, anderhalve maand. In 1943 werd algemeen gestaakt tegen het opnieuw in krijgsgevangenschap voeren van Nederlandse militairen door de Duitse bezetter. De zeldzaamheid van stakingen betekende niet dat de arbeidsverhoudingen goed waren. De jaren '20 en '30 werden gekenmerkt door voortdurende pogingen van de directies de productiviteit te verho-

Symbol van respectabiliteit: het vaandel van de in 1915 opgerichte afdeling Schinveld van de Rooms Katholieke Mijnwerkersbond Sint-Barbara. De afdeling kon zich veroorloven het vaandel te betrekken bij een gespecialiseerd bedrijf. Het vaandel toont in het klein de twee hamers die ook het vaandel van een afdeling van de socialistische bond konden sieren. Centraler, groter en kleurrijker is de afbeelding van de heilige (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis Amsterdam)

gen. De arbeiders ervoeren de constante druk om meer te produceren als een jaagsysteem.

Het streven van de katholieke bond naar een harmonieuze verhouding met de werkgevers uitte zich in de periode tussen 1917 en 1940 door het opkomen van overlegorganen, een model dat na 1945 de gehele Nederlandse economie zou overdekken. In de periode na 1945 werd de katholieke bond daarbij invloedrijk. Die invloed moest echter al spoedig aangewend worden om de sluiting van de Nederlandse mijnen te begeleiden. In de jaren '50 taande de belangstelling van de Limburgse bevolking voor het werken in de mijnen. Het gestegen aanbod aan redelijk betaald werk elders maakte het zware mijnwerk onaantrekkelijk⁽⁹⁾. De mijnen reageerden met het aantrekken van gastarbeiders. Bedreigender nog dan het afnemende aanbod van arbeiders was de concurrentie van andere brandstoffen. Na 1955 kwamen aardolie en aardgas sterk op. In 1965 besloot de Nederlandse regering tot het sluiten van de mijnen. Tien jaar later waren ze dicht.

Vergelijking van deze korte schets met de bijdragen van Coppieters en Van Meulder maakt duidelijk dat de ontwikkelingen in beide Limburgen veel overeenkomsten vertonen⁽¹⁰⁾. De mijnarbeider was hier niet de stakingsgrage supersolidaire voorbeeldproletariër, maar een gezagsgetrouwe katholiek uit een agrarisch milieu. Hij meed stakingen, in Nederland nog iets meer dan in België.

Identiteiten

Waarom traden de mijnwerkers niet voortdurend als strijdbare proletariërs op? Waarom leidde het gemeenschappelijke beroep niet tot homogeen verzet? Coppieters noemt drie factoren: de moeilijke communicatie ondergronds, de samenstelling van de mijnwerkersgroep en

de geldprikkel⁽¹¹⁾. Daarvan lijkt de moeilijke communicatie het minst fundamentele obstakel. Als arbeiders tijdens het werk niet konden praten, dan konden zij dat wel in de cité of in het café. Ploegenarbeid, die gemeenschappelijke vergaderingen bemoeilijkt, was eveneens een drempel die communicatie bemoeilijkte, maar een drempel die arbeiders zonodig wel namen. Communicatie werd natuurlijk wel serieus bemoeilijkt wanneer mijnwerkers met onderling geheel verschillende talen samenwerkten. Coppieters haalt een overtuigend voorbeeld aan uit 1967. Door vertaling veranderde de mededeling: "*Als de ondergrondse arbeiders het niet eens zijn met hun ploegbaas, moeten zij hem niet te lijf gaan. Ze kunnen hun klachten indienen bij de hiërarchisch hogere chef*" in: "*Als de ondergrondse arbeiders het niet eens zijn met hun ploegbaas, moeten zij hem niet ondergronds te lijf gaan. Zij kunnen hem bovengronds ergens opwachten en hem dan eens flink op zijn gezicht slaan*"⁽¹²⁾. Ondanks dergelijke misverstanden wijst een geschiedenis waarin ook gemeenschappelijk acties van autochtonen en allochtonen voorkomen erop dat taalverschil hier geen doorslaggevend probleem vormde. De geldprikkel, die de mijnwerkers in principe deelden met andere beroepen, komt in het laatste deel van deze beschouwing nog aan de orde. Een sterk argument lijkt de niet-homogene samenstelling van de mijnwerkersbevolking. Als de groep niet homogeen is, is homogeen gedrag ook niet te verwachten. Daarom wordt hier bekeken welk materiaal de studies van Van Meulder en Coppieters aandragen over drie scheidslijnen: die van geslacht, religie en etniciteit. Deze drie scheidslijnen zijn gekozen, omdat ze in de internationale literatuur gesuggereerd worden als belangrijke potentiële breuklijnen in het gesloten front van de arbeiders⁽¹³⁾. Op het eerste gezicht wekt het misschien verbazing om 'gender' te noemen als een mogelijk

ke scheidlijn tussen mijnwerkers. In de beschreven situaties behoorden alle mijnwerkers tot één geslacht: het mannelijke. Desalniettemin hadden de Limburgse vrouwen ongetwijfeld een grote invloed op de betoonde strijdbaarheid. Zoals Coppieters constateert, was er weinig betaald werk voor vrouwen. In hun eigen streek moesten vrouwen dus huwen of afhankelijk blijven van de eigen familie. Als partner konden zij slechts kiezen tussen een landbouwer, die doorgaans pas op de huwelijksmarkt kwam als hij het familiebedrijf kon erven en dan al ouder was, of een mijnwerker. Gegeven die keus is het begrijpelijk dat de huwbare meisjes van Zonhoven in 1953 de voorkeur gaven aan een mijnarbeider. De man, of hij nu mijnwerker of landbouwer was, werkte niet mee in het huishouden. Het huishouden van mijnwerkers was extra zwaar. Soms werden daarnaast andere mijnwerkers als kostganger gehouden. Vaak ging het beroep over van vader op zoon en waren er meer generaties tegelijk die in de mijn werkten. Dat betekende dat op door de ploegendienst bepaalde tijden, soms meermalen per dag, gezorgd moest worden voor eten en wellicht warm waswater. Kleren wassen en verstellen was een extra zware taak. Als het gezin in de cité woonde kwam daarbij nog dat de werkgever mee liet controleren op zindelijkheid en orde. Ook in andere arbeidersmilieus kwam het voor dat de norm was dat de vrouw enkel het huishouden deed en de man enkel het betaalde werk, maar in deze mijnwerkersgezinnen was dat in ieder geval realiteit. De scheiding tussen de vrouwen- en mannenrollen was er sterk.

Maar dat betekende niet dat de vrouwen geen invloed hadden op de gezinskeuzes. De mijnwerkersvrouwen investeerden zwaar in het mijnwerkershuishouden. De onderlinge verhoudingen zullen van gezin tot gezin verschillend hebben, maar ongetwijfeld had de vrouw vaak

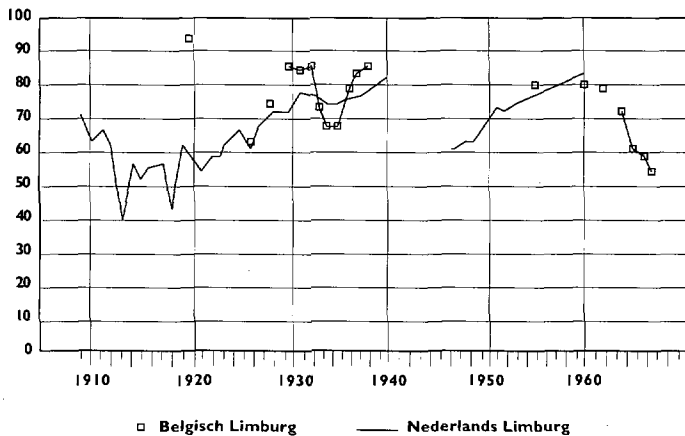
een stem in het kapittel bij belangrijke beslissingen als lid worden van een organisatie of staken.

Religie was een centrale categorie in de arbeidsverhoudingen in beide steenkolenvelden. Opvallend is dat er in de beide Limburgen eigenlijk maar één religie was, en dat deze als scheidlijn in de arbeidersklasse niet erg gemakkelijk functioneerde. Socialistische propagandisten uit het noorden in Nederlands Limburg konden nog protestanten zijn, Waalse socialisten in België waren dat zeker niet. Maar in beide gevallen konden zij bestempeld worden als niet-katholieken, en dat was voldoende.

De mijndirecties waren geen natuurlijke bondgenoten van de katholieke vakbonden. Als werkgevers hadden zij liever helemaal geen vakbonden, maar als de arbeidsmarkt hen tot concessies dwong, dan deden zij die liever aan de beter hanteerbare christelijke organisaties. Verslechterde de conjunctuur weer, dan werden de concessies weer teruggedraaid. Dat gebeurde in Beringen, waar de directie zich in 1920 meegaand opstelde tegenover de katholieke bond, maar in 1922 weer hard.

De katholieke sociale leer schreef voor dat werkgever en werknemer in harmonie in het bedrijf met elkaar om dienden te gaan. Dat was een belangrijke rechtvaardiging voor het bestaan van katholieke vakbonden. Wanneer de katholieke bond de geloofsgenoten in de mijndirecties op dit geloofsartikel aansprak, ontving hij echter nul op het rekest. In 1917 deed CVM-er Broekx een dergelijk beroep op de katholieke directeur Coppée van Winterslag, maar vond geen gehoor. In Nederland was in de mijnindustrie het beroep op de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de directies van de Staatsmijnen effectiever dan een beroep op de band van het geloof. In andere Nederlandse bedrijfstakken werd dezelfde erva-

Christelijk georganiseerden als percentage van het totaal aantal georganiseerde mijnwerkers (1909-1967)

Bronnen:

België: G. VAN MEULDER, *De sociale geschiedenis van de Limburgse mijnen. Arbeidsverhoudingen en syndicalisme*; Nederland: L.H.M. KREUKELS, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940* (diss.), Utrecht, 1986, pp. 578-579; B. BREIJ, *De mijnen gingen open. De mijnen gingen dicht*, Baarn-Amsterdam, 1981, p. 130⁽¹⁵⁾

ring opgedaan als in België in de mijnen: in 1926 beklaagde de katholieke vakcentrale zich dat de arbeidsvoorwaarden in het zuiden, waar katholieke bonden tegenover katholieke werkgevers stonden, slechter waren dan in het noorden, waar socialistische vakbonden en liberale werkgevers toonaangevend waren⁽¹⁴⁾.

Een belangrijk argument voor katholieke organisaties, namelijk dat het corporatistische gedachtengoed gedeeld zou worden door katholieke werkgevers en aan die zijde tot rechtstreekse concessies zou leiden, was dus niet van toepassing. Dat leidde er echter niet toe dat de mijnwerkers in de beide Limburgen de voorkeur gaven aan socialistische bonden. In beide streken was de organisatiegraad betrekkelijk gering in de beginfase van de mijnexploitatie. In de jaren van verhevigde sociale spanning rond het einde van de Eerste Wereldoorlog beleefde het organisatiecijfer in beide landen

een tijdelijk hoogtepunt: in 1920 33% in Belgisch Limburg en 46% in Nederlands Limburg. In 1926 was hiervan in beide landen twee derden weer verloren gegaan, maar daarna begon een opmerkelijke stijging: via cijfers in de jaren '30 in de 30% (België) of 40% (Nederland), tot cijfers in de buurt van 90% in beide landen in de jaren '60, toen de mijnen al tot sluiting gedoemd waren.

Zoals bovenstaande grafiek laat zien, was daarbij een opmerkelijk gegeven dat de christelijke vakbond vrijwel steeds een ruime meerderheid van de georganiseerden trok⁽¹⁶⁾. In Nederland zijn hierop twee uitzonderingen. De periode van de Eerste Wereldoorlog en het begin van de jaren '20 was in het algemeen een periode van radicalisering en de nog kleine socialistische en katholieke bond voerden in die jaren een scherpe concurrentie. Na de Tweede Wereldoorlog

was de Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf (ABWM) een aantal jaren een alternatief dat veel arbeiders trok. Het is in de grafiek als niet-katholiek geteld. Bij de oprichting in 1944 was deze bond nauw verbonden met een landelijke beweging om na de oorlog in Nederland niet de verzuilde vakcentrales terug te laten keren. Deze eenheidsvakbeweging kwam in toenemende mate in het communistische kamp terecht. De ABWM ontwikkelde zich daarop tot een alternatief voor katholieke mijnwerkers, die zich niet bij de katholieke vakcentrale wilden aansluiten. Een door het Nederlandse episcopaat uitgevaardigd verbod om lid te zijn van socialistische vakorganisaties verhinderde gelovige katholieken om zich aan te sluiten bij de NVV-bond⁽¹⁷⁾.

Een theoretisch mogelijke verklaring voor het succes van de christelijke bonden is dat zij met succes specifiek christelijke programmapunten naar voren brachten, zoals het tegengaan van zondagsarbeid of het verwerven van kinderbijslag. Hoewel deze punten wel gespeeld hebben, lijkt het belang ervan echter niet zo groot dat ze volledig de keuze van een vakbond verklaren. Mijnarbeiders uit een boerenmilieu voelden het afschaffen van zondagsarbeid bijvoorbeeld niet als een voordeel. Voorlopig lijkt daarom de meest voor de hand liggende verklaring dat de invloed van de Katholieke Kerk zo groot was, dat arbeiders die zich wilden organiseren dit deden in de katholieke bond. Dat het hier althans gedeeltelijk - om een uiterlijke drang en niet om een volledige innerlijke overtuiging blijkt aan Nederlandse zijde bijvoorbeeld uit de uitslagen van de verkiezingen voor de werknemersvertegenwoordigers in de besturen van de zieken- en pensioenkassen van het Algemeen Mijnwerkers Fonds. Zowel de katholieke NRKMB als de socialistische ANMB stelden kandidaten voor deze besturen. Het aandeel van de socialisten in de stemmen was veel

groter dan het aandeel in het totale aantal georganiseerden: in de zeven verkiezingen in het Interbellum behaalden de socialisten en de katholieken gemiddeld ongeveer evenveel stemmen⁽¹⁸⁾. Hiermee vergelijkbaar zijn de gevallen waarin de kleinere vakbond een succesvolle staking uitriep en daarmee aantoonde de steun van de meerderheid van de arbeiders te hebben. Dat deed de Mijnwerkerscentrale op 24 oktober 1929 met een 24-urenstaking ter ondersteuning van een socialistisch wetsvoorstel dat verhoging van het mijnwerkerspensioen en de invoering van een week betaalde vakantie beloofde⁽¹⁹⁾.

Naast geslacht en religie is de derde klassieke scheidslijn binnen de arbeidersklasse die van etniciteit. De etnische scheidslijnen binnen de arbeiderspopulatie kunnen als een breuklijn werken, bijvoorbeeld in een staking. Vaak zijn etnisch verschillende groepen ook op verschillende wijzen georganiseerd en zijn voor hen verschillende argumenten of eisen belangrijk. Het klassieke geval is dat de autochtone arbeiders zich in een vakbond georganiseerd hebben om de door hen verworven arbeidsvoorwaarden te verdedigen of te verbeteren. Van elders komende migranten staan vaak zwakker op de lokale arbeidsmarkt dan al gevestigden. Soms worden ze speciaal door de werkgevers geworven om tegen slechtere arbeidsvoorwaarden te werken. Begrijpelijkerwijs zijn de migranten van elders bereid te werken tegen arbeidsvoorwaarden die zij als goed beschouwen. Even begrijpelijk is het dat de gevestigde arbeiders de nieuwkomers in zo'n geval beschouwen als loondrukkers. Overigens is deze gang van zaken geen noodzaak: nieuwkomers kunnen zelf hun eigen strijdtradities meebrengen, of die na hun migratie ter plekke aanleren⁽²⁰⁾.

In beide Limburgen werden vreemden binnen-

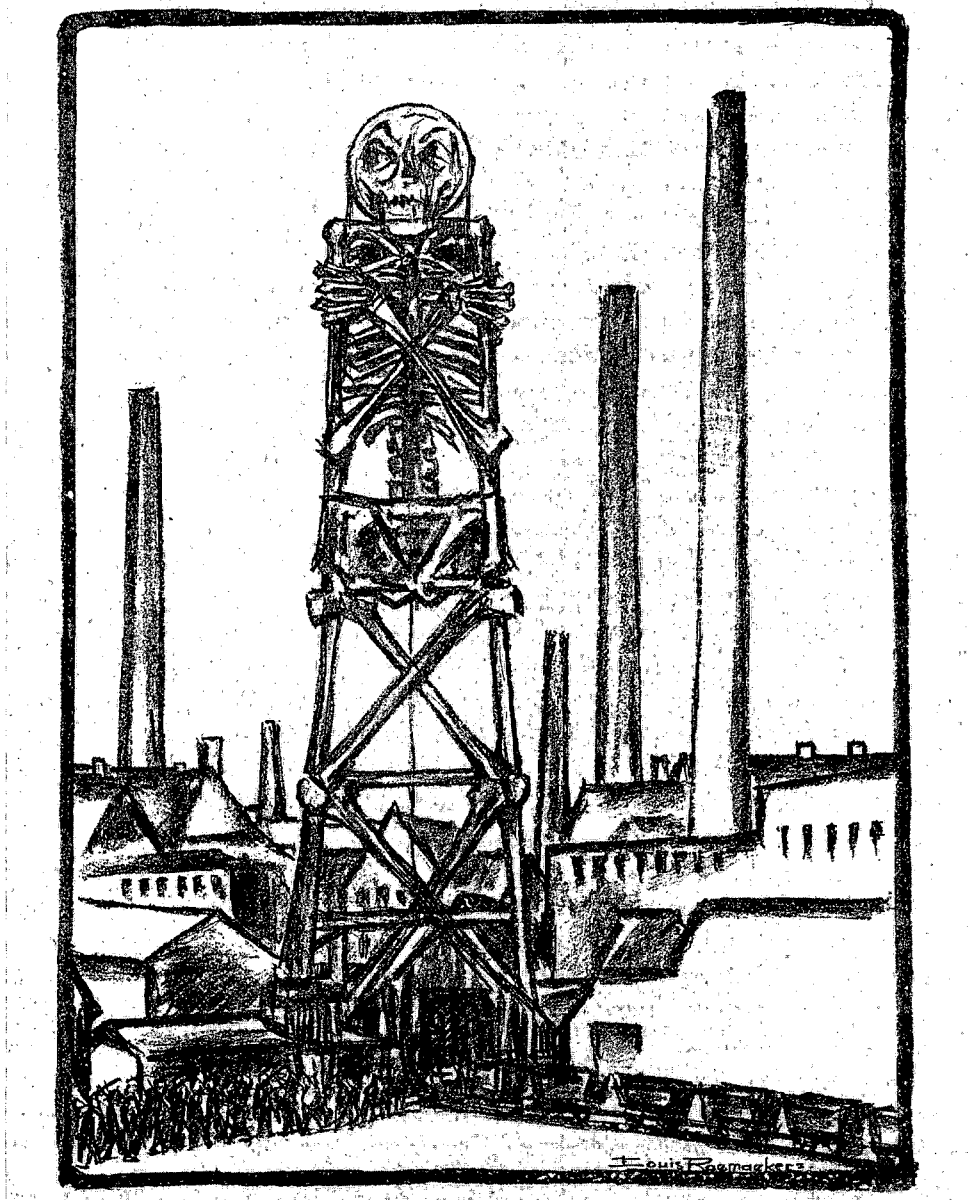
gehaald om in de mijnen te werken. In Nederland waren 20 à 25% van de mijnwerkers buitenlanders. Dat aantal liep in de jaren '27-'30 op tot meer dan 30%, om daarna te zakken tot 10% tegen het eind van de jaren '30. De buitenlanders waren in deze periode in de eerste plaats Duitsers. Voor Belgisch Limburg zijn er vergelijkbare cijfers, maar hier waren de vreemdelingen - naast in de beginfase Nederlanders - vooral Polen en Tsecho-Slowaken. In beide landen leidde de economische crisis van de jaren '30 tot een uittocht van de buitenlanders. Men kan echter niet goed aannemen dat de komst van de etnisch 'anderen' de strijdbaarheid van de mijnwerkers verminderde⁽²¹⁾. De buitenlanders waren voor een belangrijk deel ervaren mijnwerkers, die eerder strijdtradities ingevoerd zullen hebben dan dat ze er afbreuk aan deden. Zo werd het ook gezien door de tijdgenoten. In 1923 meende de kapelaan van Winterslag dat "[...] door-rood en socialistisch zijn: 1. De Oostenrijkers die onder de naam van Tsecho-slowaken binnenkomen 2. Zooveel mogelijk zouden moeten geweerd worden de Polen die uit het Noorden van Frankrijk komen. Die zijn door hun verblijf aldaar socialist of communist"⁽²²⁾. In Nederland meenden kapelaans niet anders, en niet geheel zonder reden. Zowel in Nederland als in België betekende de afname van het aantal buitenlanders in de jaren '30 vooral een ledenverlies voor de socialistische vakbond⁽²³⁾. Al snel na de Tweede Wereldoorlog kostte het in beide landen opnieuw moeite voldoende autochtone arbeiders te vinden. Italianen, Spanjaarden, Grieken, Polen, Joegoslaven, Turken en Marokkanen werden geworven. In het Belgische bekken kwam het wel tot stakingen per nationaliteit. Soms ging het hierbij om direct gevoelde solidariteit: Italianen (10 oktober 1947, Eisden) of Marokkanen (6 november 1964, Waterschei) die opkwamen voor een onrechtvaardig behandelde landgenoot. Een enkele

keer ging het om belangen die de buitenlanders als buitenlanders hadden, zoals de staking op 12 juni 1961 van Nederlandse arbeiders in vijf Belgische mijnen tegen een voor hen ongunstige koers van gulden tegenover frank⁽²⁴⁾. In het algemeen overschreed de solidariteit tussen de mijnwerkers bij stakingen de etnische grenzen, en werd er samen gestaakt.

In het voorafgaande zijn als voorbeelden van etnische verschillen nationale verschillen gebruikt. Het is echter de vraag of dat de werkelijkheid in de mijnstreek weerspiegelt. Vóór 1914 waren de nationale grenzen weinig belemmering voor onderling verkeer. In de grensstreken werkten arbeiders gemakkelijk aan beide zijden van de grens, en nationale verschillen zullen weinig gevoeld zijn tussen degenen die op korte afstand van elkaar geboren waren, leefden en werkten⁽²⁵⁾. Daarentegen waren er landgenoten met wie wel een groot verschil gevoeld werd: 'Hollanders', dat wil zeggen inwoners van de meer noordelijk gelegen Nederlandse provincies in Nederlands Limburg en Walen in Belgisch Limburg. De Hollanders waren potentieel protestant, spraken andere varianten van het Nederlands en vertegenwoordigden de nationale kern in een provincie met een uitgesproken perifeer bewustzijn. De Walen spraken een andere taal - die zij deelden met veel opzichters en de mijndirecties - en vertegenwoordigden een heel andere cultuur. Hollander en Waal maakten deel uit van de 'vreemde' groepen waarvan men het gevoel had dat die de gevestigde verhoudingen kwamen verstoren. Zo verklaart Dieteren het feit dat de katholieke politiek in Limburg zijn positie zag teruglopen van vrijwel een monopolie tot een zeer grote meerderheid uit de migratie naar Limburg. Hij meent zelfs dat de verkiezingen periodiek de aandacht vestigden op: "[...] de afwijkende houding van de vreemdelingen uit de overige provincies van ons land" en zo het be-

DE MIJN IS MIJN.

Maybach, 25. Oct. 1930.

Op 25 oktober 1930 vond in Maybach in de Saar een mijngasontploffing plaats, waarbij ongeveer 100 doden vielen. Eerder die week had een ongeluk in de mijn Anna II in Alsdorf 262 doden geëist. Tekenaar Louis Raemaekers verbeeldde vier dagen later voor het bepaald niet linkse dagblad De telegraaf de risico's van de mijnarbeid (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis Amsterdam)

wustzijn van verschil aanwakkerden⁽²⁶⁾.

Als de radicalere arbeiders te vinden waren in de socialistische bond en de minder radicale in de katholieke, dan viel de scheidslijn tussen radicaal en niet-radicaal niet alleen samen met die tussen katholiek en niet-katholiek (atheïstisch, protestant, of minder kerkelijk) maar ook met die tussen Limburgs en niet-Limburgs (Waals, Hollands of buitenlands)⁽²⁷⁾. Daarmee vormden deze identiteiten dan echter een amalgaam, waarin het onmogelijk is een bepaalde identiteit als de oorspronkelijke aan te wijzen, die de houding tegenover arbeid en arbeidersprotest meer verklaart dan de andere.

Als de ene groep mijnwerkers strijdbaarder is dan de andere, dan is dat op statistische wijze goed te verklaren omdat de strijdbare groep niet-gelovig is, of uit een oud mijnbekken komt waar arbeidersstrijd tot de met de paplepel ingegoten tradities behoort. Wat voor een buitenstaander een homogene groep is, kan echter voor de betrokkenen - of voor de buitenstaander bij nadere beschouwing - uiteenvallen in heel verschillende deelgroepen. Coppieters geeft de voorbeelden van de Poolse mijnarbeiders in België, die na de Tweede Wereldoorlog verdeeld waren in een communistische en een Westers gezinde gemeenschap. Bij de Italianen bestond verschil tussen hen die uit het Noorden of het Zuiden van de laars afkomstig waren⁽²⁸⁾. Wat wij in de analyse geneigd zijn als één identiteit te beschouwen, hoeft in werkelijkheid niet één identiteit te zijn, laat staan dat het tot één houding tegenover de arbeid of de arbeidersbeweging zou moeten leiden. Het is daarom goed nog op een andere manier naar de strijdbaarheid (of het ontbreken ervan) van de Limburgse mijnwerkers te kijken.

Strategieën

Het leven van mijnwerkers wordt hier bekeken vanuit de klassieke invalshoek van hun strijdbaarheid. Stakingen zijn echter niet de enige vorm van arbeidersverzet, en verzet is niet de enige zinvolle strategie voor de leden van een arbeidersgezin. De studies van Van Meulder en Coppieters bieden ook voor andere invalshoeken bruikbaar materiaal. In deze afsluitende beschouwing wordt gekeken naar bestaansstrategieën van de mijnwerkers.

Onder bestaansstrategieën wordt hier verstaan alles wat mensen aanwenden om zich in het leven staande te houden of vooruit te komen. Dat kan variëren van de voorman een sinaasappel geven in de hoop op een betere plaats aan het kolenfront, tot het bouwen van een eigen huis, van het houden van een varken tot lid worden van de vakbond. De vier als voorbeeld genoemde strategieën zou een mijnwerker op één dag kunnen combineren. Maar niet alle strategieën kon een arbeider tegelijk omarmen. De mijnwerker kon dezelfde avond niet én een stuk land bewerken én naar de vakbondsvergadering gaan én een cursus volgen om vooruit te komen in de mijn. Hij kon niet tegelijkertijd in het openbaar een onrespectabel beroep uitoefenen en een vroom lid van de kerkelijke gemeenschap zijn. Bij de studie van de strategieën wordt er van uitgegaan dat strategieën het best voor gezinnen van arbeiders bestudeerd kunnen worden⁽²⁹⁾. Uiteraard kunnen leden van een huishouden individueel verschillende doelen en strategieën hebben. Bewust gekozen strategieën zouden achterhaald kunnen worden uit egodocumenten, en wellicht ook achteraf ontleend kunnen worden aan interviews. Veel van de strategieën die men aanwendde om doelen te bereiken zullen echter niet geheel bewust gehanteerd zijn. Mijnwerkers en hun gezinsleden kozen ze omdat de

ervaring hen geleerd had dat ze werkten. In een reconstructie achteraf kunnen dergelijke strategieën, of beter nog de mix van dergelijke strategieën die groepen arbeidersgezinnen hanteerden aan een analyse onderworpen worden. Door niet klasse, of een concurrerende identiteit, tot uitgangspunt van de analyse te nemen, vermijden we het risico te snel te veronderstellen dat een bepaalde groep op één stereotype manier zou moeten reageren⁽³⁰⁾.

Indien we vanuit deze invalshoek naar het door Coppieters en Van Meulder en het voor Nederlands Limburg verzamelde materiaal over mijnwerkers kijken, dan vallen inderdaad enige complexen van strategieën op. De strijdmiddelen van de Limburgse mijnwerkers werden in de eerste periode, bij de komst van de mijnen, vooral bepaald door hun armoede en hun betrekkelijk geringe kansen elders. Hetzelfde gold voor de trekarbeiders die door de mijnen aangetrokken werden⁽³¹⁾. Het gaat hier duidelijk niet om mijnbekkens met een gevestigde traditie van mijnarbeid, waar de mijnwerkers zelf een hoogontwikkeld eer- en standgevoel hadden en waar hun omgeving het daarbij passende respect tentoonspreidde⁽³²⁾, een verschil dat goed werkbaar was in Nederlands Limburg, waar bij Kerkrade zo'n oudere ontginning was. In Kerkrade had een mijnwerker status. Dieteren bericht dat daar het verhaal ging "[...] dat wanneer vroeger een mijnwerker een café binnenkwam, hij eerst met zijn zakdoek even over de stoel waaide om alle mogelijke stoffjes te verwijderen! Een vuile stoel paste niet bij een mijnwerker. Hij verdiende goed geld, kon zich goed kleden en behoorde tot een echte mijnwerkersstam. De zoon uit een mijnwerkersgezin had, wanneer de vader stierf, voorrang bij het innemen der opengekomen plaats. De mijnwerker was 'iemand' in de ogen zijner medeburgers"⁽³³⁾. Dit contrasteert opmerkelijk met het geringe aanzien dat mijnwerkers elders in Limburg hadden, zowel bij de

plaatselijke boerenbevolking als bij anderen⁽³⁴⁾. Vaak werd juist expliciet hun onverzorgde uiterlijk en hun onbeschaafdheid gemeld. Coolmeende in 1924: "*De mijnwerker besteedt in het algemeen niet veel zorg aan zijn uiterlijk voorkomen. Stel u iemand voor op klompen met een gelapte broek en vest, de muts op het linker of rechter oor; de broek opgehouden met een koord of riem, onder de ooggen zwarte randen veroorzaakt door moeilijk te verwijderen koolstof*" en sprak van "[...] een mond waaruit geen twee woorden kunnen komen zonder dat er een krachtwoord bij is (en een) nog voorvaderlijk geloof"⁽³⁵⁾.

Omdat aan het werk in de mijn zelf geen status ontleend kon worden, was het loon de enige drijfveer. In vergelijking met wat zij elders in de Limburgen konden verdienen, waren de lonen hoog. Een mijnwerker uit het Noord-Limburgse Kinrooi zei: "*Naar de mijn ging men werken voor het geld.*" Hij werd de mijn ingelokt door een bekende die zijn loonbriefje liet zien. Toen hij zelf zijn eerste loonbriefje aan zijn moeder liet zien "[...] weende ze van blijdschap. Ik verdiende meer dan mijn 2 broers die aan het Kanaal werkten samen". Ook de broers gingen later de mijn in⁽³⁶⁾.

Het feit dat zijn beroep niet in aanzien stond betekende niet dat de mijnwerker niet trots was op zijn werk. Juist het feit dat de buitenwereld weinig status aan zijn beroep toekende zal de mijnwerker gestimuleerd hebben in het benadrukken en het vieren van de fysieke kracht die voor zijn werk nodig was. Mijnwerkers ontwikkelden een werkcultuur waarin traditionele ruwe mannelijkheid voorop stond en waarin waarde werd toegekend aan kracht, zonodig ook in een gevecht, aan het doorstaan van gevaar, aan stoere taal en flink kunnen drinken⁽³⁷⁾. Zij deelden deze mannelijke cultuur met andere beroepen die betrekkelijk weinig scholing maar veel kracht vergden, die door buitenstaanders weinig gewaardeerd werden en die

een eerste entree konden vormen van nieuwkomers op de geïndustrialiseerde arbeidsmarkt, zoals bouwvakker of havenarbeider⁽³⁸⁾.

Inderdaad werd door deze groepen een conflict wel eens met de vuisten opgelost⁽³⁹⁾. Nog veel vaker kwam het veranderen van betrekking als uiting van ontevredenheid voor. De mijnwerker die meende elders meer te verdienen of beter behandeld te worden trok naar een andere mijn. Soms verhuisde daarbij een hele groep tegelijk. Net zoals in de bouw en in de havens was het voor een mijnwerker van belang in een goede ploeg te werken. Een goede ploeg betekende bescherming bij het gevaarlijke werk en een hoge productie, die zich bij het in de mijnen zoveel mogelijk toegepaste stukloon (akkoordloon) vertaalde in hoge lonen. De mechanisatie en rationalisatie van het Interbellum deden echter afbreuk aan de zelfstandigheid van de ploeg⁽⁴⁰⁾.

De mijndirecties deden er alles aan om de 'Freizügigkeit', het trekken van mijn naar mijn, in te perken. Hun behoefte aan gedisciplineerde en regelmatige arbeid was een belangrijke drijfveer bij hun pogingen om het leven van de mijnwerkersgezinnen over de hele linie te disciplineren. Indien een mijnwerker met een gezin in een woning van de mijn of van een door de mijnen gesubsidieerde woningbouwvereniging woonde, was de kans dat hij weg zou trekken aanzienlijk verkleind⁽⁴¹⁾. In ieder geval waren de kosten van deze strategie vergroot. Dat gold ook voor het verstrekken van sociale zekerheid waarop de mijnwerker zijn rechten verloor bij vertrek uit de mijn⁽⁴²⁾.

Onregelmatig werken kon ook onderdeel zijn van een heel andere mix van strategieën. Dan ging het om arbeiders die zichzelf niet in de eerste plaats zagen als mijnwerkers, maar als 'boerenzonen'. De Limburgse mijnen lagen in een agrarische streek. Boerenzonen konden in de mijnen een aantrekkelijk loon verdienen,

maar zij bleven zichzelf in de eerste plaats zien als boeren. Hun werk in de mijnen was ondergeschikt aan dat op het boerenbedrijf. Als op de boerderij behoefte was aan hun arbeid, bleven zij weg van de mijn⁽⁴³⁾. Veel reden om te investeren in een carrière als mijnwerker hadden zij niet: hun toekomst lag elders. In de loop van het Interbellum nam het belang van dit type arbeider af. Die afname kan zowel veroorzaakt zijn doordat de mijnen erin slaagden absentisme terug te dringen als door een verminderde vraag naar seizoenkrachten in de Limburgse landbouw. Daar trad extensivering op en nam het kleinbedrijf in betekenis af⁽⁴⁴⁾.

Binnen deze cultuur van ruwe mannelijkheid paste het om geselecteerde maatschappelijke normen niet verinnerlijkt te hebben. Bij het stoere gedrag hoorde het overtreden van een deel van de door de kerkelijke en burgerlijke overheden gehandhaafde normen⁽⁴⁵⁾. Vooral in de kolonies en pensions, de tuinwijken en logementshuizen, waar zich in de opbouwfase van de mijnen veel alleenstaande mijnwerkers vestigden, of meerdere gezinnen en alleenstaanden in één huis gevestigd waren, werden de burgerlijke normen op het gebied van de beschaafde onderlinge omgang al snel geschonden⁽⁴⁶⁾. In die delen van Nederlands Zuid-Limburg waar de mijnbouw zich vestigde namen criminaliteit en voorechtelijke zwangerschappen toe⁽⁴⁷⁾. Dat ergerde niet alleen de gezagsdragers, maar ook een deel van de arbeiders. In de kleinschalige gemeenschappen waar nog geen industrialisatie was, was arbeiders er veel aan gelegen een goede reputatie bij hun plaatsgenoten te handhaven. Plaatsgenoten uit de elite, de burgerij en de arbeidersklasse waren voor arbeiders op allerlei manieren van belang. De elite en de burgerij traden op als werkgevers, als klanten en als bestuurders van liefdadige instellingen en organen van armenzorg. Arbeiders waren van elkaar afhankelijk in on-

derlinge verenigingen variërend van ziekenfondsen tot geitenfokverenigingen, bij het lenen van geld of in burenzorg. Bij al deze zaken was het van belang een goede reputatie op te houden. Die verkreeg en behield men door een arbeidzaam leven en uiterlijk vertoon van zindelijkheid, zedigheid en zuinigheid. Door respectabel te leven behield men de beste kans armenzorg te ontvangen of werk te verkrijgen. Een probleem vormde in dit verband het oprichten van een arbeidersorganisatie. Een arbeider die zich met een radicale arbeidersorganisatie inliet liep een groot risico daarmee zijn goede reputatie te verspelen. Daarom werd vaak zeer veel nadruk gelegd op de respectabiliteit van arbeidersorganisaties. Wanneer echter een arbeidersorganisatie in conflict raakte met de lokale elite, moest een keuze gemaakt worden: niet langer gingen dan arbeidersorganisatie en de bestaansstrategieën gebaseerd op een goede reputatie samen⁽⁴⁸⁾.

Op deze wijze kan men de opvallende voorkeur van de Limburgse mijnwerkers voor katholieke vakorganisaties verklaren. Socialistische vakorganisaties werden op het Limburgse platteland als import ervaren. De Katholieke Kerk en de mijndirecties verzetten er zich fel tegen. *Het zou te ver gaan om te zeggen dat de mijndirecties geen bezwaren hadden tegen de katholieke vakbonden, maar die werden duidelijk meer geaccepteerd dan de socialistische.* Binnen de Katholieke Kerk waren ze niet onomstreden, maar tegen de tijd dat de vakbeweging voet aan de grond kreeg in de beide Limburgen was de principiële strijd gestreden: de Katholieke Kerk steunde katholieke arbeidersorganisaties waarop zij via geestelijke adviseurs een stevige greep had⁽⁴⁹⁾. Voor arbeiders was het daarom mogelijk om zich bij een katholieke vakbond aan te sluiten en toch een goede reputatie te behouden. Voor het succes van de katholieke bond was het in deze con-

stellatie essentieel dat de socialistische bond een reële dreiging op de achtergrond vormde. Alleen door de mogelijkheid dat de arbeider zich socialistisch zou organiseren werd het lidmaatschap van de katholieke organisatie respectabel.

Aansluiting bij een katholieke vakbeweging bracht een aantal van de voordelen van bondslidmaatschap die niet afhankelijk waren van de politieke kleur van de bond. Waar, zoals in Nederlands Limburg, voorzieningen als een arbeidsbeurs of de grootste woningbouwvereniging op katholieke grondslag gesticht waren, was het duidelijk dat lidmaatschap van de katholieke vakbond eerder voorrang dan uitsluiting zou brengen. Voor lidmaatschap van de socialistische bond gold precies het omgekeerde. Verder kon ook een katholieke bond onderlinge verzekeringen bieden en de leden vertegenwoordigen in het overleg met de werkgevers in *Contactcommissie (1917-1941)* of *Mijn-industrieraad* (na 1945). Een katholieke bond kon er ook met succes voor pleiten dat de klok van de mijn en de dienstregeling van de spoorwegen op elkaar aangesloten werden, zodat de arbeiders niet nodeloos tijd verloren⁽⁵⁰⁾. Zo'n eis was niet maatschappijhervormend, maar wel van groot praktisch belang voor de betrokkenen.

Door hun gevaarlijke en ongezonde werk was het belang van mijnwerkers bij goede sociale voorzieningen zo mogelijk nog groter dan dat van andere arbeiders. Pensioenen betekenden voor door stoflongen bedreigde mijnwerkers nog meer dan voor andere arbeiders. De risico's voor de arbeiders, de kracht van mijnwerkersorganisaties en het grote strategische en economische belang dat steenkool had tot de opkomst van aardolie en aardgas, maakten dat staten zich in het bijzonder voor de mijnen interesseerden⁽⁵¹⁾. In Nederland kreeg die belangstelling de vorm van de Staatsmijnen. In beide lan-

De paleizen der mijnwerkers

'De paleizen der mijnwerkers', een impressie van een mijnwerkersdorp door Else Berg, De Notenkraker, 12 april 1930 (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis Amsterdam)

den kwam na de Tweede Wereldoorlog een vorm van overleg in de bedrijfstak tot stand, waarin de invloed van de vakbonden toenam. Deze situatie maakte invloed op de overheid van groter belang dan voor het meeste niet-overheidspersoneel. Vooral in Nederland, maar ook in België, was de invloed die men op het overheidsbeleid kon uitoefenen via de katholieke zuil groter dan via de socialistische. Tussen 1918 en 1975 maakte de katholieke partij permanent deel uit van de Nederlandse regering, de socialistische slechts twintig jaar. De naoorlogse toestand kon bovendien met enig recht gezien worden als een vervulling van katholieke ideeën over de corporatieve ordening van de economie. In ieder geval was duidelijk dat het lidmaatschap van een katholieke vakbond niet langer maatschappelijke reputatie in de weg stond. Het belang van een goede reputatie in de directe omgeving was overigens verminderd door de opkomst van de verzorgings-

staat en sociale schaalvergroting en anonimisering. Mijnwerkers konden daardoor het lidmaatschap van een katholieke vakbond combineren met alle andere bestaansstrategieën. Dat de Limburgse koolbakkens na 1945 een hoge organisatiegraad paarden aan betrekkelijk lage stakingscijfers is hierdoor begrijpelijk. Die lage stakingscijfers betekenden overigens niet dat het mijnwerkersberoep zijn onaantrekkelijke kanten of zijn slechte aanzien verloren had⁽⁵²⁾. Aan beide zijden van de grens gaf men er zo mogelijk de voorkeur aan dat man of zoon niet meer de put in hoefden. In de naoorlogse hoogconjunctuur hadden de mijnen moeite voldoende autochtone werkkrachten te vinden. Het besluit de laat geopende Limburgse mijnen vroeg te sluiten was gevallen voordat de terugkeer van massale werkloosheid het werk in de mijnen weer aantrekkelijk kon maken. Het is symbolisch dat die massale werkloosheid ingeluid werd door de oliecrisis van 1973.

Conclusie

Vergelijking van de positie van mijnwerkers in de beide Limburgen leert dat de ontwikkeling van de mijnwerkersgemeenschappen aan beide zijden van de Nederlands-Belgische grens vrij veel overeenkomsten vertoont. De mijnen werden laat, pas vanaf de eerste decennia van de 20e eeuw, ontgonnen. Ondernemers, Staat en Kerk hadden bij mijnbouw elders waargenomen dat deze leidde tot groei van het socialisme en waren vastbesloten deze ontwikkeling te voorkomen. Zij slaagden daarin. Stakingen waren zeldzaam en de katholieke vakbond was veel belangrijker dan de socialistische. Daarmee week de Limburgse situatie af van de internationale stereotype beeldvorming, die wil dat mijnwerkers een kern van de socialistische arbeidersbeweging vormden en bijzonder strijd- lustig waren.

Als arbeiders zich niet organiseren op basis van hun gemeenschappelijke klassepositie, is het in de geschiedschrijving inmiddels gebruikelijk te kijken naar alternatieve identiteiten, die voor de arbeiders een kristallisatiepunt vormden. Gender was in de mijnwerkersgemeenschappen met hun uitgesproken mannelijke en vrouwelijke rollen van groot belang. Omdat alle mijnwerkers mannen waren, kan de geringe strijdbaarheid echter niet verklaard worden uit het tegen elkaar uitspelen van vrouwelijke en mannelijke werknemers. Op dezelfde wijze waren etnische verschillen van belang: tussen landgenoten en buitenlanders en tussen streekgenoten en mijnwerkers elders uit België en Nederland. Opnieuw kunnen die verschillen niet op de gewoonlijke manier bijdragen aan de verklaring van uitblijvende strijdbaarheid: de nieuwkomers waren zeker niet minder strijdbaar dan de gevestigden, eerder andersom. Het handhaven van de scheidslijn tussen allochtonen en autochtonen droeg daardoor wel bij tot

het beschermen van Limburg tegen 'besmetting' met het socialisme. De scheidslijn werd echter vooral vorm gegeven in religieuze termen. Het was het katholieke Limburg dat beschermd moest worden tegen het rode gevaar, en als er bezwaren tegen Hollanders, Polen of Walen ingebracht werden, was dat in de eerste plaats dat ze rood en anti-katholiek waren. De religieuze identiteit was dus zeker van groot belang, maar opnieuw niet als potentiële splijtzwam binnen de mijnwerkersbevolking. De mijnwerkers bleven zeer overwegend katholiek. Indien gekeken wordt naar de mixen van bestaansstrategieën die de mijnwerkersgezinnen hanteerden, dan kunnen verschillende van dergelijke mixen geïdentificeerd worden, die achtereenvolgens van belang waren. In de eerste fase, waarin de jonge mijnen nog een groot tekort aan bekwame en gedisciplineerde arbeidskrachten kenden, vertoonden sommige mijnwerkers gedrag dat bepaald werd door het feit dat zij zichzelf in de eerste plaats als boerenzonen zagen, en hun toekomst in het boerenbedrijf zagen liggen. Andere mijnwerkers richtten zich meer op de mijnen, maar deden dat noodgedwongen, uit armoede. Zij trokken weer weg wanneer zij elders meenden tegen betere condities te kunnen werken. Hun cultuur van ruwe mannelijkheid wapende hen tegen het harde bestaan in de mijn. Daarbinnen paste geen overdreven eerbied voor burgerlijke normen. Dat was heel anders bij een derde mix van strategieën, die gebaseerd was op een goede reputatie in de lokale gemeenschap. Een goede reputatie hielp het arbeidersgezin, dat binnen de gemeenschap op talloze manieren afhankelijk was van relaties, zowel binnen de arbeidersklasse als met de burgerij. Wie openlijk lid was van socialistische organisaties, zag af van bestaansstrategieën waarvoor een goede reputatie een voorwaarde was. Maar met behoud van reputatie kon een mijnwerker

wel lid worden van de katholieke bond. Zowel de uitgangssituatie van een homogeen katholiek agrarisch gebied, als de mijnbedrijven, die uit waren op ernstige en sobere arbeidskrachten, als de Katholieke Kerk, die organisatie van arbeiders als katholieke arbeiders als het middel zag om hen voor het geloof te behouden, hielpen de situatie scheppen waarin de op reputatie gebaseerde strategieën mix onder de Limburgse mijnwerkers dominant werd. In de Limburgen was door de gespreide huisvesting van een deel van de mijnwerkers en door de grote invloed van de Katholieke Kerk de op reputatie gebaseerde mix van strategieën veel belangrijker dan in de meeste koolbakkens, waar mijnwerkers leefden in gemeenschappen die vrijwel alleen uit mijnwerkersgezinnen bestonden. In de vooroorlogse periode werd op die manier de katholieke bond veruit de grootste.

Na 1945 ontstond een nieuwe situatie, waarin de op reputatie gerichte mix minder belangrijk werd. Tegelijkertijd maakte echter het grotere overheidsingrijpen en de toegenomen corporatistische organisatie in de mijnindustrie dat het lidmaatschap van een erkende bond mijnwerkers enige invloed, hoe gering ook, op het bedrijf gaf. Bovendien botste inmiddels het lidmaatschap van een katholieke vakbond niet langer met welke andere strategie ook. De Limburgse mijnarbeiders werden dus massaal lid van de katholieke bond, maar nooit zo strijdbaar als de internationale beeldvorming zou willen.

- (1) Deze beschouwing is een bewerking van een commentaar, op 13 november 1998 uitgesproken tijdens het symposium 'Sociale verhoudingen in de Limburgse mijnen, 1917-1980' georganiseerd door de Vrije Universiteit Brussel. Ik dank de organisatoren van het symposium, Dirk Luyten en Peter Scholliers, voor de uitnodiging daar te spreken. Het commentaar werd ontlokt door de tijdens het symposium besproken publicaties: G. VAN MEULDER, *De sociale geschiedenis van de Limburgse mijnen. Arbeidsverhoudingen en syndicalisme* en G. COPPIETERS, "Waren wij maar Walen of Kongolezen". *De arbeidskwaliteit in de Limburgse steenkoolmijnen, 1917-'67*. Verwezen wordt naar de op dat moment beschikbare versie van deze publicaties.
- (2) Jos. Pelzer, vertegenwoordiger van de Rooms Katholieke Mijnwerkersbond in de Contactcommissie waarin de Nederlandse mijnwerkersbonden met de directies overlegden, 29 juli 1936, geciteerd in L.H.M. KREUKELS, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940* (diss.), Utrecht, 1986, p. 393.
- (3) N. DENNIS, F. HENRIQUES en C. SLAUGHTER, *Coal is our Life. An Analysis of a Yorkshire Mining Community*, London, 1979, p. 38.
- (4) C. KERR en A. SIEGEL, The Interindustry Propensity to Strike. An international Comparison. In: A. KORNHAUSER, R. DUBIN en A.M. ROSS. (eds), *Industrial Conflict*, New York, 1954, pp. 189-212.
- (5) G.V. RIMLINGER, Differences in the Strike Propensity of Coal Miners: Experiences in Four Countries. In: *Industrial and Labor Relations Review*, XII(1958-59), pp. 389-405; D.F. CREW, Rapport/Bericht. Comparative History of Mining Communities. In: K. TENFELDE (ed.), *Sozialgeschichte des Bergbaus im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge des Internationalen Kongresses zur Bergbaugeschichte Bochum, Bundesrepublik Deutschland, 3.-7. September 1989*, München 1992, pp. 53-57, 54.
- (6) Het geboden overzicht is vooral gebaseerd op het standaardwerk over de arbeidsverhoudingen in het Interbellum: L.H.M. KREUKELS, *Mijnarbeid: [...]*. Algemene overzichten zijn C.E.P.M. RAEDTS, *De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg*, Assen: 1974 en, met veel meer belangstelling voor de positie van de arbeiders, B. BREIJL, *De mijnen gingen open. De mijnen gingen dicht*, Baarn-Amsterdam, 1981. De sluiting van de Nederlandse mijnen wordt behandeld in F.A.M. MESSING, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg*, Leiden, 1988.
- (7) E.J.G. VAN ROYEN, Beheersaspecten in het huisvestingsbeleid van mijnondernemingen en roomskatholieken in Zuid-Limburg, 1900-1940. In: P.M.M. KLEP e.a. (eds), *Wonen in het verleden 17e-20e eeuw. Economie, politiek, volkshuis-*

- vesting, cultuur en bibliografie*, Amsterdam, 1987, pp. 81-94:
- (8) L. KREUKELS, *Mijnarbeid [...]*, pp. 325-339. Kreukels wijst erop dat de katholieke tegenwerking door de socialisten ook benadrukt werd om het eigen falen bij het organiseren van de mijnwerkers te verontschuldigen.
 - (9) F. MESSING, *Mijnsluiting [...]*, pp. 172-174.
 - (10) Deze overeenkomst strekt zich overigens ook uit tot het aangrenzende deel van hetzelfde kolenveld in Duitsland. L. KREUKELS, *The Strike at the Domianial Mine (August 1 - September 19, 1921). An Exception to the Rule*. In: L. HEERMA VAN VOSS en H. DIEDERIKS (eds), *Industrial Conflict*, Amsterdam, 1988, pp. 64-74, 65.
 - (11) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 127.
 - (12) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 129.
 - (13) Ten aanzien van mijnwerkers bijvoorbeeld in D. GEARY, *Rapport/Bericht. Protest, Organization, and Industrial Relations in Mining in the 19th and 20th Centuries*. In: TENFELDE (ed.), *Sozialgeschichte des Bergbaus*, pp. 559-564, 562-563.
 - (14) L. HEERMA VAN VOSS, *Om waarheid en recht. Waarom waren de arbeidsvoorwaarden in het Zuiden van Nederland slechter dan in het Noorden?* In: B. DE VRIES e.a. (eds), *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidersbeweging in het verleden*, Amsterdam, 1992, pp. 333-362.
 - (15) Voor Nederland is geteld het totale aantal leden van de mijnwerkersbonden, omdat Nederland geen kolenbekkens kent buiten het Zuid-Limburgse. Dit levert een kleine fout op, omdat een deel van de Nederlandse arbeiders in België of Duitsland gewerkt zal hebben. Bij de christelijke bonden is ook de kleine protestants-christelijke PCM meegeteld, bij de niet-christelijke bonden in het Interbellum de kleine Neutrale Bond en na 1945 de ABWM. Voor België zijn de cijfers van Van Meulder aangehouden. Deze geven een onderbroken reeks, maar hebben alleen betrekking op het Limburgse bekken en wijken sterk af van de landelijke cijfers.
 - (16) Er is ook een suggestie van een parallelle ontwikkeling, met een dal van het christelijke aandeel in 1926 en daarna groei tot 1932, een kleine daling tot 1935 en daarna weer groei tot aan de vooravond van de oorlog. Het aantal jaren waarvoor voor beide gebieden cijfers beschikbaar zijn is echter te gering om van deze evenwijdigheid veel te kunnen maken.
 - (17) E. HUETING, F. DE JONG EDZ. en R. NEIJ, *Naar groter eenheid. De geschiedenis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen 1906-1981*, Amsterdam, 1983, p. 216.
 - (18) L. KREUKELS, *Mijnarbeid [...]*, pp. 334-335.
 - (19) G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, I, B.4, p. 18.
 - (20) Zie bijvoorbeeld het geval van de Poolse mijnwerkers in Duitsland: J.J. KULCZYCKI, *The Foreign Worker and the German Labor Movement. Xenophobia and Solidarity in the Coal Fields of the Ruhr, 1871-1914*, Oxford - Providence, 1994; en *The Polish Coal Miners' Union and the German Labor Movement in the Ruhr, 1920-1934. National and Social Solidarity*, Oxford - New York, 1997.
 - (21) Een vergelijkend onderzoek naar de positie van Poolse mijnwerkers wijst uit dat deze ook niet als loondrukkers optraden. Zij werden in eerste instantie binnengehaald als geschoolde mijnwerkers, en verdienden dus niet weinig. Bovendien werkten zij tegen dezelfde condities als autochtonen. Wel maakten zij minder promotie: A.P. VERSTEEGH, *De onvermijdelijke afkomst? De opname van Polen in het Duits, Belgisch en Nederlands mijnbedrijf in de periode 1920-1930*, Hilversum, 1994.
 - (22) G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, I, A, p. 38.
 - (23) L. KREUKELS, *Mijnarbeid [...]*, p. 416; G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, I, A, pp. 38-39.
 - (24) G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, II, 1, pp. 24-25; 3, 9.
 - (25) R. DIETEREN, *De migratie in de mijnstreek 1900-1935*, Nijmegen, 1962, p. 60.
 - (26) R. DIETEREN, *De migratie [...]*, p. 109.
 - (27) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 68 en p. 95 geeft enkele voorbeelden van dergelijke samenhangen.
 - (28) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 155.
 - (29) M. VAN DER LINDEN, *Households and Labour Movements*. In: *Economic and Social History in the Netherlands*, VI(1994), pp. 129-144.
 - (30) Overigens houdt ook het formuleren van de strategieënmixen onmiddellijk het risico in dat ze als stereotypen gehanteerd worden.
 - (31) D.F. CREW, *Rapport/Bericht*, pp. 55-56, onderscheidt in dit verband 'frontier' and 'non-frontier' mining regions. Elementen van deze strategieënmix zijn overigens ook te vinden in de gevestigde mijnwerkersgemeenschappen.
 - (32) Voorbeelden hiervan, vergezeld van inzichten over de vorming van culturele tradities bij K. TENFELDE, *Bergarbeiterkultur in Deutschland. Ein Überblick*. In: *Übersichte und Gesellschaft*, V(1979), pp. 12-53.
 - (33) R. DIETEREN, *De migratie [...]*, pp. 71-72.
 - (34) R. DIETEREN, *De migratie [...]*, pp. 72-75; B. BREIJ, *De mijnen gingen open [...]*, pp. 43-44; G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, pp. 127-128.
 - (35) Geciteerd door G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 128. Het voorvaderlijk geloof was kennelijk

- bedoeld als een compliment.
- (36) Geciteerd door G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 131.
- (37) Van deze cultuur van ruwe mannelijkheid worden zeer veel elementen beschreven en geanalyseerd in N. DENNIS, F. HENRIQUES en C. SLAUGHTER, *Coal is Our Life [...]*. Trots op het zware werk aldaar onder meer op p. 73.
- (38) Het feit dat het beroep door nieuwkomers als een entree gebruikt werd betekende dat de formele scholingseisen niet heel hoog waren. Dat neemt niet weg dat de feitelijke geoefendheid van degenen die het beroep uitoefenden hoog kon zijn, en dat die vaardigheid voor het uitoefenen van het beroep een voorwaarde kon zijn. Naast nieuwkomers kwamen in de drie genoemde sectoren ook gevallen voor waarin het beroep van vader op zoon werd doorgegeven.
- (39) Voorbeelden bij G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, I, B4, p. 21; II, pp. 3, 9-11; G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, pp. 120-122.
- (40) L. KREUKELS, *Mijnarbeid [...]*, p. 66; B. BREIJ, *De mijnen gingen open [...]*, p. 117.
- (41) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, pp. 50-51, 179.
- (42) C. RAEDTS, *Opkomst [...]*, p. 161. In Nederland werden in 1918 de fondsen van de verschillende mijnen samengevoegd tot het Algemeen Mijnwerkersfonds van de Steenkolenmijnen in Limburg. Daarna kon een mijnwerker echter nog steeds zijn rechten verbeuren als hij de mijnbouw verliet, maar niet meer als hij overstapte van de ene naar de andere Nederlandse mijn. Omdat de mijnen onderling informatie over vertrokken mijnwerkers uitwisselden, was het voor een mijnwerker echter riskant om met een conflict of na een strijdbaar optreden te vertrekken: hij liep dan het risico elders niet aangenomen te worden.
- (43) L. KREUKELS, *Mijnarbeid [...]*, p. 67; G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, I, B4, p. 49.
- (44) J. BIELEMAN, *Geschiedenis van de landbouw in Nederland 1500-1950*, Meppel - Amsterdam, 1992, pp. 275-289.
- (45) R. DIETEREN, *De migratie [...]*, p. 73, betoogt dat het mijnwerkersberoep bij de boeren- en burgerbevolking in de mijnstreek ten tijde van de vestiging van de mijnen niet respectabel was.
- (46) B. BREIJ, *De mijnen gingen open [...]*, pp. 44-48; G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, pp. 52-54.
- (47) R. DIETEREN, *De migratie [...]*.
- (48) Zie voor de op reputatie gebaseerde mix van strategieën: L. HEERMA VAN VOSS, *De rode dreiging en het verzuilde antwoord*, te verschijnen in J.C.H. BLOM en J. TALSMA (eds.) Afrondende bundel verzuilingsproject, Amsterdam, 1999.
- (49) In beide Limburgen ging - in tegenstelling tot de situatie in de meeste industrialiserende gebieden - de oprichting van de katholieke bond vooraf aan de oprichting van de socialistische.
- (50) G. COPPIETERS, *Waren wij [...]*, II, p. 43.
- (51) Voor een overzicht zie G.D. FELDMAN en K. TENFELDE (eds.), *Arbeiter, Unternehmer und Staat im Bergbau. Industrielle Beziehungen im internationalen Vergleich*, München, 1989.
- (52) G. VAN MEULDER, *Sociale geschiedenis [...]*, II, 1, p. 3.